

Jana Matúšová (Praha)

**WALTER WENZEL: SLAWEN ZWISCHEN SAALE
UND NEISSE. Herausgegeben von Andrea Brendler
und Silvio Brendler. Hamburg: Baar-Verlag 2021, 176 s.,
ISBN 978-3-935536-15-8**

Kniha Waltera Wenzela navazuje na čtyři svazky jeho souborně vydaných statí k lužickosrbským vlastním jménům.¹ Obsahuje dvanáct kapitol, z nichž osm vyšlo jako samostatné časopisecké články, a „exkurs“ k osobním jménům zakončeným na *-mir, -měr*.

Studie, které W. Wenzel publikoval ve své knize, představují syntézu jeho dosavadní práce a završují předchozí výzkum. Autor v nich používá propracovanou metodologii, kterou si vytvořil během své dlouhé vědecké dráhy a která vyplývá z jeho tradičního pojetí onomastiky jako vědy v jádru sice lingvistické, ovšem s úzkými vazbami na historii, archeologii a geografii (srov. s. 138). Při svém výzkumu autor vychází z materiálů a poznatků o vlastních jménech slovanského původu na východě dnešního Německa, zvláště z prací tzv. lipské onomastické školy.

Své názory na charakter onomastické práce a obecné otázky zpracování onymického materiálu W. Wenzel předkládá zejména ve dvou do značné míry souvisejících, metodologicky zaměřených statích. V první z nich (*Die Klassifizierung der altsorbischen Orts-, Personen- und Stammesnamen*, s. 13–26) představuje propracovaný systém pro klasifikaci vlastních jmen (místních, osobních a jmen slovanských kmenů), který staví jak na jejich sémanticko-motivačních charakteristikách, tak i na jejich formálním utváření. Zvláštní pozornost věnuje lužickosrbským místním jménům, která jsou na základě uvedených kritérií rozčleněna do 21 typů.² Takovéto třídění na typy místních jmen (Namentypen) považuje autor za vhodný základ i pro zpracování Slovanského onomastického atlasu. I když kapitola *Ziel und Gestaltung eines slawischen Ortsnamenatlasses* (s. 138–148) vyšla jako samostatná studie v tomto časopise (Wenzel, 2021, s. 140–150), rekapitulujeme alespoň některé základní autorovy myšlenky a názory. W. Wenzel vnímá atlas především jako dílo, které by mělo mít význam nejen pro lingvistiku, ale i jiné vědní disciplíny, zejména pro dějiny osídlení. Hlásí se mimo jiné ke Šmilauerovu pojetí zpracování místních jmen v *Atlase místních jmen v Čechách* (Šmilauer, 1966) a v jeho

¹ *Slawen Deutsche Namen* (Hamburg 2009), *Namen und Geschichte* (Hamburg 2014), *Slawen in Deutschland* (Hamburg 2015), *Die slawische Frühgeschichte Sachsens im Licht der Namen* (Hamburg 2017), *Die slawische Besiedlung des Landes zwischen Elbe und Saale* (Hamburg 2019). Ke svazkům z let 2014 a 2015 srov. Matúšová 2018.

² Podrobněji srov. zpráva 23 o článku v tomto čísle AO.

přístupech k místním jménům rozeznáváme též životnost Šmilauerovy metody malých typů. Velký význam přikládá W. Wenzel mapování oikonym, které by v atlase podle jeho názoru mělo zachytit i údaje geografické (nadmořská výška, kvalita půdy), statistické a stratigrafické ve smyslu stáří jmen. Spíše kriticky se W. Wenzel staví ke koncepci zpracování Slovanského onomastického atlasu z 80. let minulého století, podle níž se slovanská místní jména měla třídit čistě lingvisticky podle tzv. strukturních typů.³ Tento projekt na celoslovanské úrovni ztroskotal, zásluhou lipské onomastičky Inge Bily našel však výstup v podobě zpracování strukturních typů lužickosrbských deantroponymických místních jmen (Atlas, 2000–2004).

V dalších kapitolách přináší W. Wenzel nové etymologie vlastních jmen ze zkoumaného území, zvláště jmen místních, a na nich staví závěry k sídelní historii. Zásadní je v tomto směru třetí kapitola knihy *Die Herkunft der Slawen zwischen Elbe und Saale im Licht der Namen* (s. 37–49). Je věnována původu slovanského osídlení daného území a navazuje na dřívější autorovy onomastické výzkumy. W. Wenzel na základě nových etymologií místních jmen slovanského původu, která mají své paralely v Čechách a na Moravě, dochází ke zjištění, že „krajina místních jmen mezi Labem a Sálou je téměř zrcadlovým obrazem česko-moravské jazykové krajiny“.⁴ V tvoření místních jmen se zde uplatňoval „jednotný staroslovanský pojmenovací systém“ a noví osídlenci též „částečně užívali stejná jména jako ve staré vlasti“ (s. 45). Z mapování analyzovaného materiálu vyvozuje autor závěry nejen k postupu slovanského osídlování zkoumané oblasti směrem z Čech a Moravy podél toku Labe, ale i k pravděpodobným východiskům sídelních postupů v původní vlasti. Zcela nově řeší otázku, co mohlo být příčinou sídelních přesunů slovanského obyvatelstva z Čech a Moravy. Vyslovuje hypotézu o tlaku kočovných Avarů z východu a podpírá ji zvl. rozbořem některých apelativ / místních jmen / osobních jmen avarsko-tureckého původu ve slovanských jazycích (*Pulgar, Chagan/Kagan, Župan*).

Obdobné metody užívá W. Wenzel i v kapitolách *Der Slawengau Rochelinzi im Licht der Ortsnamen* (s. 50–59) a *Der Slawengau Plisni im Licht der Ortsnamen* (s. 60–78). Vychází opět z nových etymologických výkladů řady místních jmen a na základě jejich mapování vytyčuje rozsah kmenových území Rochelinzi a Plisni. Stanovuje původ zdejšího slovanského osídlení (opět poukazuje na migraci z Čech a Moravy) a předkládá úvahy k počtu a sociální struktuře obyvatelstva uvedených oblastí, poukazuje na souvislosti osídlení a kvality půdy (*Bodenwerte*) atd. Též v kapitole *Schwer deutbare altsorbische Ortsnamen* (s. 113–118) je etymologický výklad místních jmen (např. *Klepzig, Mineweh* aj.) a jejich srovnání

³ Viz Eichler – Šrámek (1988).

⁴ Pokud jde o česká místní jména, čerpá W. Wenzel z děl A. Profouse (1947–1957), včetně *Dodatků J. Svobody a V. Šmilauera* (1960), a z toponomastikonu L. Hosáka – R. Šrámka (1970, 1980).

s MJ z jiných slovanských jazyků (češtiny, polštiny) východiskem pro výklady nejen k jazykovému vývoji, ale i kulturní a sídelní historii.

Prostor mezi Sálou a Nisou pak W. Wenzel rozšiřuje o výzkum místních jmen slovanského původu v Bavorsku, a to ve studiích *Oberfränkische Ortsnamen slawischer Herkunft* (s. 96–99) a *Neuinterpretation der bayernslawischen Ortsnamen Gödnitz, Görnitz und Selbitz mit Schlussfolgerungen zur Siedlungsgeschichte* (s. 100–112). Nové etymologie některých místních jmen a jejich komparace s oikonymy z jiných slovanských území (např. místní jméno *Gödnitz* se srovnává s českým *Hodonice*) vedou k závěru, že osídlení starých slovanských území v Bavorsku směřovalo jednak ze starosrbského území podél Sály, jednak z Čech proti toku Ohře ve 2. polovině 7. století.

Konečně jsou objektem autorova zájmu rovněž jména slovanských kmenů, které sídlily na historicky slovanských územích mezi polskými řekami Bóbr (Bober) a Kwis (Queis) na východě a Sálou na západě. Toto téma zpracovává v kapitolách *Doppelbenennung slawischer Stämme* (s. 27–36), *Die Slawenstämme der Niederlausitz, ihre Namen und Siedlungsgebiete* (s. 79–95) a v kombinaci s MJ též ve studii *Neue Deutungen altsorbischer Orts- und Stammesnamen* (s. 119–129). V první z nich autor dokládá podle tzv. Bavorského geografa (kolem r. 850), že jména slovanských kmenů fungovala ve dvojí podobě, a to jako formy vytvořené ze slovtvorného základu příponou *-jane/-ěne* nebo vzniklé jeho převedením do plurálu (např. *Besunzane/Phesnuzi*). V dalších kapitolách uvádí upřesněné etymologie jmen slovanských kmenů, popř. místních jmen, vymezuje stará kmenová území (včetně mapování) a vyvozuje úvahy o původu jejich obyvatelstva, mj. opět z Čech a Moravy. Na tato zjištění navazuje i studie *Die altsorbischen Osěk- und Osěč-Namen* (s. 130–137), v níž W. Wenzel analyzuje místní jména z apelativa *osek* ve významu „hraniční zásek, umělá překážka, hradba z pokácených stromů“.⁵ Srovnává výskyt daných místních jmen s bývalým rozložením slovanských kmenů a zajímavé je zjištění, že se v některých případech ukazuje velmi zřetelná souvislost místních jmen *Osěk-*, *Osěč-* s vymezením hranic starých slovanských kmenových území.

Na závěr knihy je připojen „exkurs“ k osobním jménům *Die Vornamenglieder -mir und -měr in slawischen Personen- und Ortsnamen* (s. 149–163). Autor se v něm věnuje osobním jménům s druhým komponentem *-mir* a *-měr* (např. staročes. *Ľutmir*, *Sudeměr*⁶). Zatímco se přední komponent složených osobních jmen *Mir-*

⁵ W. Wenzel uvádí citát: „V raném až vrcholném středověku bylo v širokých oblastech východní Evropy zjevně běžné, že se celé lesy nebo okraje lesů na vnitřním okraji sídelního území osekávaly do výšky jednoho až dvou metrů a navzájem zaklíněné kmeny se dodatečně osazovaly ostružinami, šípkovými keři a jiným trním, aby se zajistila jejich neprůchodnost...“ (s. 131; dle W. Hardta).

⁶ Staročeská osobní jména W. Wenzel čerpá z práce J. Pleskalové (1998).

vykládá jednoznačně ze staroslovanského *-mirъ* ‚mír‘, původní význam druhého komponentu *-mirъ/-měrъ* se objasňuje dvěma způsoby. Buď se předpokládá, že komponent *-měrъ* pochází ze staré germánštiny (na základě srovnání osobních jmen typu slovanského *Ljubomir* a starohornoněmeckého *Liubmâr*), nebo že se vyvinul z indoevropského **mē-ro/*mō-ro* s významem ‚velký, slavný‘ (stejněho původu je i komponent *-mâr/mar* ve starohornoněmeckých jménech). Při řešení otázky původu komponentu *-mirъ/-měrъ* ve slovanských osobních jménech využívá W. Wenzel oikonyma, která byla z uvedených osobních jmen odvozena sufixy *-(ov)ice* (typ *Litoměřice*) a *-jb* (typ *Jaroměř*) na různých (historicky) slovanských územích. Zvláště pro oblast Čech kombinuje lingvistický přístup se zkoumáním k stratigrafii jmen, sídelní geografii (mapování) a sídelní historii. Dochází k závěru, že se nabízí pouze jedno řešení otázky etymologie komponentu *-mirъ/-měrъ* v osobních jménech, a to jeho praslovanský, a tedy indoevropský původ.

Celkově lze shrnout: Kniha W. Wenzela, stejně jako jeho předchozí práce, ukazuje zejména význam onomastiky pro historii, konkrétně především pro dějiny osídlení střední Evropy slovanským obyvatelstvem v období raného středověku. Při tom autor vychází z tradičního pojetí onomastiky jako lingvistické vědy s vazbami na jiné vědy, zejména historii. Jeho závěry jak lingvistické, tak i historické jsou zcela jedinečné a nezastupitelné.

Pro českou onomastiku a historii má svazek *Slawen zwischen Saale und Neiß*e nesporný význam. W. Wenzel v něm opakovaně prokázal, že jedním z východisek raně středověkého slovanského osídlení současného severovýchodního Německa bylo i území dnešních Čech a Moravy.

LITERATURA

- Atlas altsorbischer Ortsnamentypen. Studien zu toponymischen Arealen des altsorbischen Gebietes im westslawischen Sprachraum* (2000–2004). Herausgegeben von Ernst Eichler. Unter Leitung von Inge Bily bearbeitet von Inge Bily, Bärbel Breitfeld, und Manuela Züfle. Heft 1, 2000; Heft 2, 2003; Heft 3/4, 2003; Heft 5, 2004, Leipzig: Verlag der Sächsischen Akademie der Wissenschaften.
- EICHLER, E. – ŠRÁMEK, R. (eds.) (1988): *Strukturtypen der slawischen Ortsnamen. Strukturelle typy slovanské oikonymie*. Leipzig: Namenkundliche Informationen – Sonderheft.
- HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R. (1970, 1980): *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I, II*. Praha: Academia.
- MATÚŠOVÁ, J. (2018): W. Wenzel, Namen und Geschichte. Orts- und Personennamen im deutsch-westslawischen Sprachkontaktraum als historische Zeugnisse (Hamburg 2014); Walter Wenzel: Slawen in Deutschland. Ihre Namen als Zeugen der Geschichte (Hamburg 2015), *Germanoslavica*, 29, 1, s. 93–96.
- PLESKALOVÁ, J. (1998): *Tvoření nejstarších českých osobních jmen*. Brno: Masarykova univerzita.

- PROFOUS, A. (1947–1957): *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*, I. 1947 (2. vyd. 1954), II. 1949, III. 1951, IV. 1957 (spolu s J. Svobodou). Praha: I.–III. Česká akademie věd a umění, IV. Nakladatelství ČSAV.
- SVOBODA, J. – ŠMILAUER, V. (1960): *Místní jména v Čechách, V. Dodatky k dílu Antonína Profouse*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- ŠMILAUER, V. (1969): *Atlas místních jmen v Čechách I, II*. Praha: Místopisná komise ČSAV.
- WENZEL, W. (2021): Ziel und Gestaltung eines slawischen Ortsnamenatlases. *Acta onomastica*, 1, s. 140–150.

Jana Matúšová

ja.matusova@seznam.cz

Společná 2192/5

182 00 Praha 8 – Libeň

Любов О с т а ш (Львів)

MARCIN KOJDER: ANTROPONIMIA HISTORYCZNA WIERNYCH CHEŁMSKIEJ DIECEZJI GRECKO-UNICKIEJ (1662–1810). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2019, 394 s., ISBN 978-83-227-9198-1

Історичну антропоніміку Славії поповнила публікація відомого польського ономаста М. Койдера “Antroponimia historyczna wiernych chełmskiej diecezji grecko-unickiej (1662–1810)” (Люблін, 2019). Праця з вивчення історичних онімів – це завжди результат багаторічних наполегливих зусиль дослідника. Нещодавно польська ономастика уже вітала серйозні видання Ірени Митнік, у яких проаналізовано антропонімію Холмщини у XVI–XVII ст. (Mytnik, 2017a; Mytnik, 2017b). Поява монографії М. Койдера – це ще один успіх у царині польської історичної антропоніміки.

У вступі рецензованої роботи (с. 7–22) чітко визначено часові та територіальні межі дослідження антропонімії: 1662–1810 рр., територія східної Люблінщини. Подано докладну характеристику використаних джерел – метричних документів греко-католицьких парафій, які зберігаються в Державному архіві м. Любліна (Archiwum Państwowe w Lublinie), описано мовні особливості документів. Джерельна база надзвичайно багата, автентична, цікава не лише для антропонімістів, але й для діалектологів, істориків тощо. Історичний антропонімний матеріал автор послідовно розподіляє на три масиви: